

Els cementiris interiors: ser enterrat dins edificis eclesiàstics, un resguard i un privilegi

Dues tombes per a la fama representen dues tipologies d'enterrament a l'interior de dos edificis eclesiàstics de la ciutat de Girona situats a pocs metres l'un de l'altre: el sepulcre d'Ermessenda, comtessa de Girona, esposa del comte Ramon Borrell, dins la Catedral, i el del governador militar Mariano Álvarez de Castro, a la col·legiata de Sant Feliu. Els separen quasi vuit-cents anys d'història, però altres circumstàncies els acosten: es tracta de dos personatges civils amb una rellevància especial dins la història local.

Text > **XAVIER SOLÀ COLOMER**

La tomba d'Ermessenda estava al costat de la del seu besnet Ramon Berenguer II, Cap d'Estopes, a la galilea de la catedral romànica. El rei Pere III el Cerimoniós va manar traslladar-la a l'interior el 1385. El seu sarcòfag, de forma antropomòrfica, és llis, fet de pedra rosa de Girona, i ella hi apareix estirada i adormida, amb les mans sobre el pit. Álvarez de Castro va morir al castell de Sant Ferran de Figueres el 22 de gener de 1810. Primer va ser enterrat a Figueres, però després d'un pelegrinatge per Catalunya va ser dipositat a Girona. El 1869 se li va construir un mausoleu projectat per l'arquitecte municipal Martí Suñol, una urna funerària obra de Jeroni Suñol i l'escultura d'una matrona, obra de Joan Figueras.

Com que les grans personalitats volien ser sebollides a l'interior de les esglésies, la població, en tots els seus estaments, les volgué imitar. La noblesa, que havia patrocinat els edificis eclesiàstics, hi va situar els seus sepulcres en un lloc preferent. Els vescomtes de Cabrera són un exemple dels lligams

>> *Tomba del bisbe Guillem Boïl (1508-1532), a la capella de l'Esperança de la catedral de Girona.* Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. FONS EL PUNT. (EUDALD PICAS VIÑAS).

fructífers amb el monestir de Sant Salvador de Breda. El 1263, el vescomte Grau va fer donació al monestir de les relíquies dels germans sant Iscle i santa Victòria. Això hi va atreure altres enterraments, entre els quals destaca el de la parella de Ferran de Joara i Timbor de Cabrera, retratats com a figures adormides en una preciosa làpida de marbre blanc. De Joara havia estat procurador i governador general del vescomtat de Cabrera i Bas entre 1495 i 1517. A Empúries, la família comtal (Ponç VI d'Empúries i Pere I d'Empúries) havia preferit enterrar-se en una capella del convent dels dominics de Castelló, fins que el 1793 les restes van ser traslladades al nou convent de Sant Domènec, i encara el 1841 (després de les desamortitzacions) van ser col·locats a la basílica de Santa Maria.

L'aixopluc i la protecció de l'edifici i l'atracció pels sants i màrtirs venerables van portar a cercar els enterraments propers als altars i a les seves relíquies. El

>> Sepulchre del comte Ramon Berenguer, Cap d'Estopes, a l'interior de la catedral de Girona.
Foto: DIPUTACIÓ DE GIRONA. INSPA. FONTS I COL·LECCIÓ EMILI MASSANAS I BURCET. (ÀNGEL TOLDRÀ VIAZO).

A. T. V. — 1604 - GERONA, Mausoleo de Álvarez de Castro

>> Sepulchre del general Álvarez de Castro.
Foto: DIPUTACIÓ DE GIRONA. INSPA. FONTS I COL·LECCIÓ EMILI MASSANAS I BURCET. (ÀNGEL TOLDRÀ VIAZO).

cementiri interior es va permetre amb el vistiplau de l'Església, que en donava el permís (per escrit) previ pagament. Moltes famílies sufragaren la construcció d'una capella dins l'església, on a més de promocionar una advocació, s'hi feien enterrar. A Anglès, Miquel Masllorens va rebre el permís de construir una «tomba o carner a proporció dels demés que vuy són en dita iglésia, en lo qual se posaran los osos dels passats de casa de Bechdejú y los cossos de dita casa» (1647).

Els testaments i els llibres de defuncions són una font extraordinària per estudiar la relació amb la mort i el més enllà. «No hi ha res més segur que la mort i menys segur que el dia de morir», com comencen convencionalment els testaments. S'hi indica com han de ser els funerals (les exèquies, els aniversaris o el dol), i els enterraments (a l'exterior o l'interior, en els cementiris, fossars o carners), i a voltes com han de ser les tombes i els epitafis. Excepcionalment, s'han conservat contractes de construcció de tombes, mausoleus o làpides que deriven de les obligacions testamentàries. Un d'aquests és el que portaren a terme els marmessors del rector de Gaüses, Joan Ruyrò, i el picapedrer i mestre de cases de Girona Joan Jausí, el qual havia lliurat «set pessas de pedra picada, tallentat al escayre y al nivell, bona y rebedora, que

ha de servir per una tomba o carner de dit defunct que dit señor rector entén fer construir en la iglésia de Vilamarí, ço és, les tres pessas que servexen per cuberta de dita tomba hajan de tenir tretze palms de llargària entre totes tres, y que totes tres sien de una mida y la del mig haja de estar foradada per a que dit señor rector si li apareixerà hi puga fer posar una anella de ferro, y en les altres dos pessas hi haja de fer dit Jausí a sos gastos un lletrero de la manera que dit señor rector li lliurarà y ordenarà».

Així doncs, als picapedrers del barroc se'ls va girar feina. Contractaven a preu fet les lloses, fetes amb famosa pedra de Girona. El rector Jeroni Concs contractà Llätzer Cisterna la construcció de la seva tomba dins el monestir d'Amer, per quinze lliures i sis sous: «Les pedres y los sis pilars y los jornals de portar-se'n Amer assantar dita sepultura y dos ferros pertants en dites loses, cals y sorra y la despesa d'ell y dels que cuidaren asentar dita sepultura». Cecília Sarriera i Descatllar en va contractar una altra destinada als seus germans Diego i Miquel, executats per traïció, per a la catedral de Girona, als escultors vigatans Josep Albanell i Pau Sunyer (1653).

Les tombes o làpides contenien retrats més o menys realistes, epitafis, dibuixos ornamentals, escuts nobiliaris i elements iconogràfics relatius a l'esta-

ment i a l'ofici dels enterrats: els bonets per als preveres o les eines per als menestrals. El prevere de Vilanna Francesc Espinàs hi volia «esculpidas las armas de la sepultura de mos pares [unes espines] las quals se troberan y poran veure en lo portal de la casa de la rectoria de Vilanna» i «un lletrero esculpit en aquella: "Hic jacet Reverendus Franciscus Espinàs presbiter et rectot huius ecclesiae obiit dit t mensis et anni t."» (1672).

Ocasionalment, presentaven imatges en descomposició, macabres i escatològiques, com ara calaveres, ossos o cranis amb cucs que es movien per dins els seus forats. Totes havien estat esculpides en baix relleu i col·locades als passadissos de les esglésies, entre els seients, i no es van arribar mai a desenvolupar grans mausoleus barrocs. Ben aviat se n'esborraria el record, trepitjades pels feligresos; se'n faria cap cop més difícil la lectura i, d'aquesta manera, serien definitivament oblidades. A la catedral de Girona, al llarg de la nau, del claustre i de les capelles, s'han conservat desenes de tombes de canonges i bisbes amb inscripcions que contenen autèntiques històries de vida, segurament redactades per ells mateixos per ser recordats tal com volien.

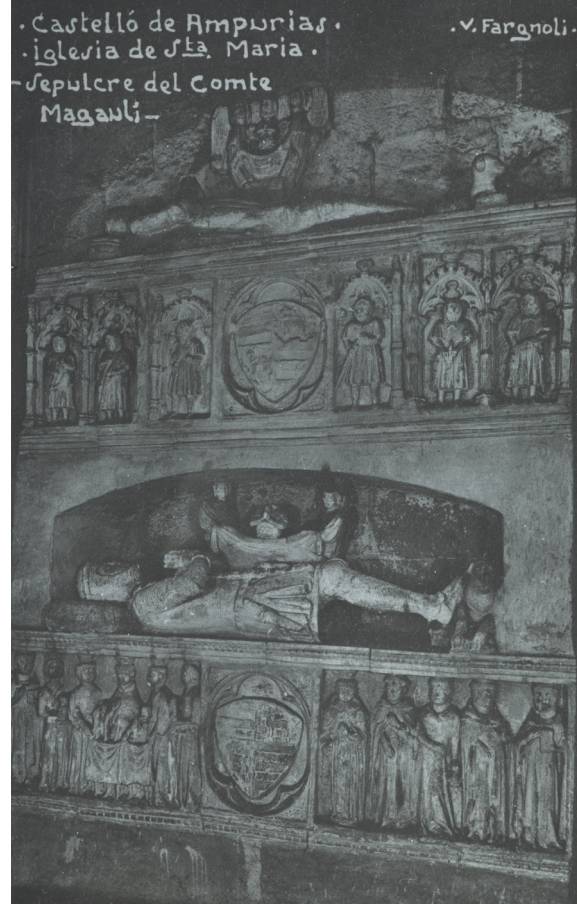
En els llibres de testaments i defuncions apareixen morts ocasionals, singulars o violentes, de passavolants, nous i estrangers. Dins la tomba del negociant Llorenç Sala, de l'església de Sant Feliu de Pallerols, va ser enterrat l'escultor vigatà Feliu Vidal, mort sobtadament mentre construïa el retaule major (1671). Un altre cas és el de la senyora Lucía Eugenia de Rozas i Oliver, muller del governador de Palamós, que va ser enterrada primer al convent dels Agustins i posteriorment fou traslladada al convent de Santo Domingo el Real de Madrid, fet del qual es va prendre acta: «El dicho cuerpo o cadáver de dicha mi señora que va serrado con dos llaves, el qual está puesto dentro de un ataúd y abierto en presencia de los testigos y de mi el notario y buuelto a serrar» (1684).

En temps de la Contrareforma es va imposar la creença que una bona mort i un bon morir redimien les faltes que s'haguessin comès en vida i que, per tant, no era necessari esforçar-se per viure virtuosament. Un signe d'aquesta nova tendència, estant en gràcia de Déu, es mostrava en la indumentària dels difunts. Un pagès de la vall de Sant Daniel demanava, en el seu testament de 1650,

ser enterrat en el convent de Sant Josep vestit amb l'hàbit de frare. Igualment, la vídua Margarida Vilella va demanar ser enterrada al convent del Carme de Girona, el 1644, davant l'altar del sant Crist, vestida amb l'hàbit de Nostra Senyora.

L'acumulació i amuntegament de tombes i cadàvers, a causa de l'espai limitat, va començar a plantejar problemes de salut pública, especialment amb la propagació de malalties i el deteriorament de les condicions ambientals. El bisbe de Girona va visitar l'església de Sant Genís de Torroella el 1679 i va manar als obrers «enrajolar de nou lo paviment de la iglésia en todas las pars haont està romput y que de aquí al devant no deixin obrir sepultura dins de la iglésia a ninguna persona de qualsevol grau, estat y condició que sia que primerament no haja fabricada tomba o llosa». Amb això es ressaltava el mal estat del sòl, causa de caigudes, emanació de pudors per la descomposició dels cadàvers i la presència de rates o insectes. Una solució, ja antiga, van ser els enterraments dins de criptes, catacumbes, carners, fossars, ossaris i osseres, que tingueren un ús continuat en les èpoques medieval i moderna. S'hi enterraven els rectors, els abats, els priors, els monjos i les monges o les comunitats de preveres i beneficiats —com la de Sant Esteve d'en Bas, usada al llarg del segle XVIII. Fins i tot, els hospitals i orfenats a càrrec de les autoritats eclesiàstiques també enterraven les criatures dins els seus recintes. En aquests anys de la Il·lustració, el bisbe Tomás de Lorenzana (1775-1796) va ser el primer que hi va buscar una solució i que va expulsar (o treure) les tombes dels interiors.

La manca d'espai a les ciutats va obligar les comunitats conventuals a buscar espais o formes alternatives. La petita comunitat de monges caputxines de Girona (al convent del carrer del Rei Martí, sota els Banyes Àrabs) es feia enterrar en un minúscul cementiri interior vertical i a la cripta de l'església, de manera semblant al que feren les monges Josefines del convent de la plaça dels Lledoners. Mentrestant, quan els frares caputxins (de Sant Antoni de Pàdua) s'instal·laren dins la ciutat, adaptant el palau dels Cartellà del carrer de la Força, habilitaren la cripta de l'església amb una sèrie de nínxols, on dipositaven el cos del frare difunt després que hagués passat un procés d'assecatge i momificació que durava dos anys.

>> Tomba del comte Ponç Hug V, dit Magaulí, a la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries.

Foto: DIPUTACIÓ DE GIRONA. INSPA. FONS I COL·LECCIÓ EMILI MASSANAS I BURCET. (VALENTÍ FARGNOLI I ANNETTA).

>> Sepulcre de Pere Rovira, església parroquial de Sant Vicenç de Besalú.

Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. INSTITUT D'ART HISPÀNIC. ARXIU MAS. (VALENTÍ FARGNOLI).